І т. д., і т. п.—до бридоти. І все це—в устах пересичених інтелігентів неврастеніків, що, до речі, мають можливість ховатись від своїх міщанських «трагедій» і над берігом північного моря в палацах і фотелях і на півдні «серед пахучих магнолій і струнких кіпарисів».

Вихід у світ міщанської драми Мамонтова (писаної до того ще на хуторі) саме тепер,—річ зрозуміла. Це оден с проявів реакційного рецидива дрібно-буржуазної інтелігенщини під впливом НЕП'а. «Тоска по родине».

Але коли цю міщанську нісенітницю видає Державне Видавництво, воно об'єктивно стає знаряддям ідеологичного наступу буржуазії проти пролетарської діктатури. Хай прийме це під увагу Державне Видавництво.

Василь Роленко.

Михайло Йогансен. *Д'горі.* Вид. Всеукрліто 1921 р.

Автор невеличкої збірки належить до тієї групи поетів, що без крику, без шуму, мовчки входять в поезію. Це з одного боку гарно,—безумовно затримає популяризацію його творів. Не думаю порівнювати Йогансена з Тичиною, але треба зазначити, що і він, як той, становиться в українській літературі на один й тих шляхів, на якому жодний поет сучасної України не стоїть. Головна заслуга автора та, що він належучи в своїх наукових статтях до групи по вивченню поетики (те що в Росії зветься «Опояз»), намагається і досить вдало переводити в практику свої теорії. В його збірці стрінете такий вірш як «Тихий бог курій», де крізь весь твір проходить образ білого диму, тут є і «жовтень», де ігра на асонансах переноситься в сферу ігри асонансів в просторі: відчування асонансів через богато рядків. Тут найдете шукання нових народніх слів (літорослі), а також поглиблювання в фонетику і т. д. Одним словом, Йогансен приступив до поезії не з «дешевим багажом». Коли більшість поетів, вишукуючи нову форму, керуються часто тільки своєю художньою інтуїцією, то про Йогансена цього сказати не можна: інтуїція+теоретичні шукання. Отже з боку форми, техники його книжка майже бездоганна і тому для молодих поетів вона явиться перш за все зразком.

Але не кожному поету-формалисту вдається сполучити техніку вірша з тим, що зветься поезією.

Про Йогансена цього сказати не можна. Майстерство його форми завше пронизано теплим ліризмом.

Непереможні хмари—гори
Ломились, подали, пливли
І в просторі губились зори
І птиці линули в імлі.

Або:

«Над полем сохлим
Мертві вітряки
Немов хрести над віршом
Позабутим.

З боку ідеологичного Йогансен належить до групи, як що не цілком пролетарських письменників то безперечно до революційних. В збірці Йогансена ви не найдете дешевих викриків, але прочитаєте

«Нова гуде марсельєза
в океані ревуть сирени
паровоз бовкне
в безмежних дикучих полях
жовтень.

або:

Боїшся—буде в комуні сумно
в суботу не буде церковного дзвону
ні, брате: під дзвонів червоні пеони до дому
з роботи підуть комунари
. . . . . .
рудокопи--поети, штурмани--лірики моря і т. д.

Отже збірка Йогансена чекає серьозного критика, а поки що ми її рекомендуємо не тільки читачам пролетарської поезії, але й в загалі читачам мистецтва революційної доби.

М. Тростянецький.

М. Доленго. *Об'єктивна лірика. Схеми й діагнози.* Вид. Державн. Вид. Укр. 1922 р.

«Читаєш і наче в якомусь середньовіччю опинився, Якась релігійна безнадійність, жах перед дійсністю, цілковитий роспач, але не бурхливий, пристрасний, а нудний і сонний. Настрій «дрібненької людини» приголомшеної в край великими днями пролетарської революції.

Це з передмови до збірки. (На віщо передмова і хто її писав—невідомо). Ілюструю:

«Великі дні. Дрібненькі люде
Такі ж, як я. Дурні та злі
Отак було і далі буде:
Великі дні, дрібненькі люде
Нас поклик волі не розбудить.

Цілком ясно: З одного боку повна капітуляція дрібнобуржуазної інтелігенції, з другого кульмінаційна крапка клясичної літератури дореволюційного періоду: символізм, футуризм.

Прийшов «чорний кіт нудьги» («Н» з великої, як у Савченка), і безумовно Доленгам прийдеться тільки мяучати, а не творити. І дійсно: дрібненькі не тільки «Люди», але й творчість Доленга. Слабенький «імажинізм», бездарна «Весна»:

«Співає вся улиця щось
Незрозуміло весняне
Молоденькому вітру здалось,
Що всі хмари він прожене».

Нічого, так собі, «прозоре місто».

В загалі—збірка, цікава, як історичний документ для історії інтелігенції.

М. Тростянецький.

Шекспір і інквізіція.

Недавно в англійських газетах («Таймс») з'явилась стаття Сиднея Лі, дослідувача Шекспіра.

Він мав у своїх руках копію II фоліо Шекспіра, що зазнав чимало усяких уваг цензорського пера.

Ця книга має більше як 300 років і зберігається в бібліотеці англійського коледжа в Вальядоліде (Іспанія). Зовнішній вигляд книги досить справний, не попсований неминучими нотатками й підкреслюванням читачів.

В той час, коли вийшла у світ ця книга, книжковий рух був надто утруднений. Як відомо, інквізіція вважала за свій обовязок усюди шукати й викорінювати єресь, тому і догляд за літературою дістався також до її відома. Перш ніж книга могла піти до читачів з громадянства або в приватні бібліотеки, вона мусила бути переглянута цензурою інквізітора. Відповідно його докладу, книга була дозволена зі значними поправками або заборонена. В останьому випадку вона цілком нищилась місцевим судом, автор же засудженої книжки підпадав під тортури інквізіції.

Інквізітори вважали себе в одинаковій мірі оборонцями як релігії так і моралі, про те в питаннях моралі, вони не виявляли потрібної дбайливости. Що ж торкається релігії—то тут інквізітор стояв на сторожі інтересів католицького обряду і його перо не знало мягких відхилень.

Книги англійського коледжа в Вальядоліде не могли бути винятком. Там особливо відзначився інквізіційний суд. В тому місті родився Торквемадо, що заснував «святу Інквізіцію», а також король Филип II, фанатичний протектор тієї установи. Діяльність суда інквізіції була надто жвава і зберіглись офіційні показчики заборонених і дозволених книг.

Через цей—суд повинен був пройти й другий фоліо Шекспира. Цензором його був ієзуїт, Гуильельмо Санчо. На тітульній сторінці книжки зроблений рукописний напис:

«Твори властію св. Інквізіції дозволено й виправлено. Гуильельмо Санчо».

Цензорство Гуильельмо Санчо, як видно з цензури Шекспірової книги, не уявляло з себе нічого яскравого й індівідуального. Його особисті переконання не відбиваються ясно в пороблених увагах. Він дбайливо закреслює усе те, що тоже бути не до вподоби властям.

Комедії й трагедії Шекспіра користуються прихильністю інквізітора. Його мягкий й примирений настрій пояснюється загального терпимостю до драматичних творів, які були під той час надто популярні в Гіспанії. Цензор вважає за свій обовязок викреслювати слова, що ображають,

головним чином, католицьку релігію. Він стереже папу, священиків, манахів і манашек од образливих натяків.

З 36 п'єс цієї книги Шекспіра—19 зовсім не зазнали інквізіторських поправок. Цими п'єсами є: Два веронца, Віндзорські кумушки, Комедія помилок, Сон у літню ніч, Усмирення непокірної, Дванадцята ніч, Зімня казка, Ричард II, Генрих V, Генрих VI, Ричард III, Коріолан, Тит Андроник, Тимон з Атен, Ремео й Джулієта, Юлій Цезар, Отело, Антоній і Клеопатра й Цимбелій.

Чотирі комедії навіть дістали похвалу: перед текстом рукою цензора надписано: «гарно». Це—«Віндзорські кумушки»,—«Комедія помилок», «Багато шуму з нічого» і—«Венеціянський купець».

В «Багато шуму з нічого» викреслені легковажні натяки служниці Маргарити під час одягання її пані до вінця та у «Венеціянському купці» викреслені непристойні скарги єврея, з приводу втечі його дочки.

Так саме прихильно ставиться цензура й до инчих комедій. Так в «Бурі» викреслено вираз «роспустна дівка». в «Даремні зусилля кохання» випущено жарти досить легковажного характеру Бойета з Розалиною. У святого Купідона віднято слово святий. В п'єсі «Як це вам подобається» слова Розамінди, що поцілунки Орландо «сповнені святости, як дотик до св. причастя» не сподобались цензурі й теж були викреслені.

В цензурі історичних п'єс доброзичливе відношення Гуильельмо Санчо змінюється непримиримою суворістю ретельного служаки католицької церкви. Так в «Генрих IV» лайка Фальстафа не викликає з боку інквізітора ніякого обурення, але клятву «Клянусь св. Мессою» викреслено. В I акті «Генрих VI» Глочестеру дозволено як завгодно лаяти кардинала Бофора, але у вислові: «Ногами розтопчу я твою шляпу кардинала, не зважаючи ані на папу, ані на прелатів» останній рядок викреслено. У II акті «Генрих VI» сцена викликання духів герцогинею Глочестер пропущена за незначними викресленнями, тоді як в другій сцені, коли Глочестер приписує появлення привида сліпцю,—багато інквізиторських перероблень та викреслених рядків.

П'єси «Король Джон» та «Генрих VIII» викликають цілковите обурення цензора.

В першій з них промови короля Джона, які повні призирства до кардинала Пандульфа та саркастичні випади Пригулка на адресу Легата зовсім викреслені. Вказівки на «узорповану владу папи» та закиди на роспустний вплив продажу індульгенцій—все це випущено. Думка автора, що жорстокого короля було отруєно, пройшла цензуру, але вказівки на те, що отруєння було переведено «ченчем»—викинуто. З особливою енергією цензура накидується на «Генриха VIII». Кожне слово, що хоч трохи ображає вухо Інквізітора викреслюється, вирізується.

Цензор не пропускає епітетів «добрий» «чесний» що до соби архиепископа Граммер. Суворо він ставиться й до пророцьких прославлень архиепископом принцеси Лізавети, в сцені після її хрестин. Цензорське перо перероблює їх так, що зовсім губиться всенький зміст.

В трагедіях майже немає викреслень Гуильельмо Санчо. Тільки в «Гамлеті» є деякі поправки, що до неделікатних жартів Гамлета з Офелією (III дія) та грубих виразів блазня короля Ліра («Король Лір», III д.). Зовсім иншого характеру викликає інтерес помітка на полях у вигляді товстої риси в «Макбеті», в тому місці, де Ленокс, шотландець, висловлює надію, що Макдуфу вдається одержати підмогу від англійського двора проти Макбета. Ленокс каже:

«Хай ангол долетить до двора Англії, й приведе її посланців, раніше ніж він прийде: хай буде благословена наша многострадальна країна, що находиться під проклятим гнітом.»

Невідомо, хто викреслив ці слова: чи інквізітор чи один з членів коледжа? Але немає сумніву в тому, що тут заховується, співчуття думкам Ленокса, які мали відгук в серцях англійських студентів. Вони ж одержували суворе виховання в дусі католицької церкви для того, щоб в майбутньому боротися з єресю, часто ціною страшних кар, тому що англійський уряд дивився на цих «міссіонерів», як на державних зрадників і жорстоко їх карав.

N.

Німецькі експресіонисти.

(Der Sturm).

Ця скрайня течія в мистецтві є власне продовженням послідовного футуризму.

В той час як в Росії і на Вкраїні футуризм почавши з зверхекспресіоністських вигуків на кшталт «фрот фрон ыт. Алик, алев, амах», швидко перейшов в більшости до змислової лінії твору, чи звуково емоціональної (Хлебников, Петников), чи чисто емоціональної (Пастернак), чи просто собі логичної (Маяковський), роспався на кілька окремих, дуже віддалених одна від одної течій, наблизився в багатьох своїх представників чи до славянофильсько-руської (отже перейшов від футуризму навіть до претеретизму) чи просто до натуралізму—*німецькі й французькі* експресіонисти стало додержують раз узятої лінії в році тисяча дев'ятсот двадцать другім як і тринадцять літ тому. Уперто нанизують рядки по одному, двом словам в кождому—словотворчости правда немає—але нема й сінтаксису. От типовий твір Ф. Р. Беренса (уривок з поеми «Земла Божого крику») в літеральному перекладі:

Мертвий
сльоза
Дорогого
Мертвий
сльоза
Волокти
Мертвий
многі
сльоза

(заголовок: «Кожен батько має тисячу синів») і так далі на *девять* сторінок in 4°. Звукової лінії в орігіналі нема, емоціональної, не чувши виконання, спостерегти не можна.

В деяких инших творах «Штурма» емоціональна тенденція виразніша—так приміром як в Асеєва то що. Рим немає ніде, так само асонансів кінцевих. Так пишуть Клара Гол, Вили Кноблох, такі ж французи «Штурма». Поети—вони ж маляри—вони ж компоністи—вони ж теоретики театра. Футуристичне малярство з надписями. Тут же кубисти. Тут же Ларіонов і Гончарова зі шкіцами костюмів і декораціями.

Мистецтво руху. Спосіб сприймання—п'ять змислів, не більше. Цілковите заперечення натуралізму, копіювання природи. Мистецтво є конструювання, хай неприродне, проте ж мистецьке. Єдиний театр в світі—Московський художній театр бо не дає акторові покладатись на своє чуття, лише мистецькою рукою режиссера становить з нього частку гармонійної мистецької системи. Захоплення «bolschewik'ами», присвята Смольному в Петрограді; Носке—крівавий кат (Bluthund).

Чому поширивсь на всесвіт танець Джими? Тому що се—мистецтво, щоб там ні казали професори від естетики.

Поезія складається з слів і тільки з слів, *навіть коли вони мають сенс*, і ніхто не має права робити з них плоский засіб оповідання. Старі мистці: теж були конструкторами, але дуже кепськими конструкторами слова (приклад із Орлеанської Діви Шілера).

Повторюємо: важко сказати щось певне, не чувши виконання тих річей. Оскільки можна судити за малюнками, теорія йде поперед практики. З більшістю теоретичних принципів не можна не згодитись—це елементарні правила мистецтва. В тім спробунки не переконують, хоч і не будять думку. Єдине позитивне власне в них це негація старого...

З погляду соціологичної підбудови експресіонизм це саморуйнування капиталізму—метушня на кораблеві, що має загинути—шукання організованости, конструкції—але надаремне.

На сучасному капиталістичному грунті *синтез*—це блакитна птиця Метерлінка «покушение с негодными средствами».

М. Й.